

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXIX

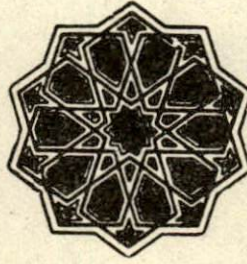

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXIX

*Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına
aittir.*

ISBN: 975 - 482 - 472 - X

ISSN: 1301 - 0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1999

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Mezhepler ve Dinler Arası Eğitim ve İşbirliği</i>	1
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Genel Olarak Râşid Halifeler Dönemi Olayları; Sonuçları ve Etkileri</i>	27
Prof. Dr. Nesimi YAZICI <i>Tanzimat Döneminde Ekonomi Basını "Takvim-i Ticaret"</i>	55
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ <i>Din-Felsefe Etkileşimi</i>	69
Doç. Dr. Şevki SAKA <i>Türkçe Kur'an mı?</i>	79
Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU <i>Şemseddin-i Tebrîzî'nin Kur'ân-ı Kerim Ayetlerine Getirdiği Bazı İşarî Yorumlar</i>	107
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>Endülüs'de Bir Emevi Mehdisi</i>	115
Doç. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL <i>İslam Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hâmid-i Veli'nin Hadîs-i Erbeîn Şerhi</i>	137
Doç. Dr. İrfan AYCAN <i>Emeviler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri</i>	147
Doç. Dr. Şamil DAĞCI <i>İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri I (Devamlı Evlenme Engelleri)</i>	175
Doç. Dr. Sönmez KUTLU <i>İlk Mürciî Metinler: İcra Kasidesi (I) ve İrcâ Kasidesi (II)</i>	239
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER <i>XV. Yüzyıla Kadar Arap, İnan ve Türk Musikisinin Kısa Tarihçesi</i>	253
Yrd. Doç. Dr. Sabri ERDEM <i>Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine</i>	273
Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR <i>Rivâyet İlimlerinde Eser Karfızması ve Müslim'in el-Lâmiu's Sahîh'i</i>	287
Dr. Mehmet GÖRMEZ <i>Gazâli Felsefesinde Varlık Mertebeleri Bakımından Hadislerin Anlaşılması ve Yorumlanması</i>	357

Dr. Gülay CEZAYIRLI		
	<i>"Şehir Bütün Bağları Çözer" Sözü'nün Düşündürdükleri</i>	369
Dr. Bayram AKDOĞAN		
	<i>Bazı Ayet ve Hadisler Doğrultusunda İslam Açısından Musikî Sanatının Değerlendirilmesi</i>	379
Dr. Seyfettin ERŞAHİN		
	<i>Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar</i>	393
Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU		
	<i>Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları</i>	439
Dr. Bünyamin ERUL		
	<i>Sahabe Döneminde "Tekzib" Olgusu ve Tekzibin Mahiyeti</i>	455
Dr. Recai DOĞAN		
	<i>Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din eğitimi Açısından Hutbeler</i>	491
Dr. Mustafa AŞKAR		
	<i>Bir Türk Tarikatı Olarak: Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili</i>	535
Dr. Hasan KURT		
	<i>Orta Asya'da Peygamber Ailesinden Bir Sahabi: Kusem B. Abbas</i>	565
Ar. Gör. Zülfikar GÜNGÖR		
	<i>Tahirü'l-Mevlevî'nin "Hallâc-Mansûr'a Dâir" Risalesi</i>	581
Ar. Gör. Nurullah ALTAŞ		
	<i>Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerine DeneySEL Bir Araştırma)</i>	599
Ar. Gör. Osman AYDINLI		
	<i>Dınar B. Amr ve Mu'tezile'nin Teşekkül Sürecindeki Yeri</i>	661
Ar. Gör. Eyüp BAŞ		
	<i>İbn Asâkir ve Tarihi Dimeşk'i Üzerine</i>	691
KİTAP TANITIMI		
Dr. Abdurrahman ACAR		
	<i>Abdülmeccid Ebu'l-Fütuh Bedevî</i>	707
Ar. Gör. Eyüp BAŞ		
	<i>Thomas Walker ARNOLD, İntişâr-ı İslam Tarihi</i>	715
Ar. Gör. Murat AKARSAU		
	<i>Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM, "Emevî Hâşimî İlişkileri, (İslam Öncesinden Abbâsîlere Kadar)</i>	725
ÇEVİRİLER		
Dr. Abdulvahid Zennun TAHA (Çeviren: Ar. Gör. Mustafa HİZMETLİ)		
	<i>Endülüsde Arap Tarih Yazıcılığının Doğuşu</i>	731

DİN-FELSEFE ETKİLEŞİMİ*

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Konumuza “din” ve “felsefe”nin tanımları ile başlamanın uygun olacağını düşünüyorum. Bu nedenle de önce “din” için yapılan tanımlardan bazılarını belirterek işin içine gireceğim.

“Din, aşkın varlıktan, yani Allah’tan kaynaklanan değerler sistemidir.”¹ “Din, ferdi ve içtimaî yani bulunan, fikir ve tabiat açısından sistemleşmiş olan, insanlara bir yaşam tarzı sunan onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur. O bir değer koyma, değer biçme ve yaşam tarzıdır.”² “Din içtenlikle kabul edildiği ve tam manası ile kavrandığı takdirde karakter ve kişiliği büsbütün değiştirebilecek güçte bir genel hakikatler sistemidir.”³

Kur’an-ı Kerim’de geçen bir tanımda ise din şöyle belirtiliyor: “...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinize olan nimetimi tamamladım. Ve sizin için din olarak İslâma razı oldum...”⁴ Kur’an-ı Kerim’in bu son ayeti ile dinin tamamlandığı açık olarak belirtiliyor. Tamamlanan Kur’an’dır. Dolayısı ile gerçek din Kur’an’dan ibaret olup, Kur’an’ın muhtevî olduğu esas ve değerlerdir. Buradan hareketle hak dinin sadece Allah tarafından vaz’ edilebileceğini kesin olarak söyleyebiliriz.⁵

Hilmi Ziya Ülken (1901-1974)’in şu görüşünü belirterek felsefenin bazı tanımlarını vermenin uygun olacağını düşünüyorum: “Dinî inancın

* İstanbul Büyükşehir Belediyesince, 24-27 Ekim 1996’da İstanbul’da düzenlenen “Türkiye 1. İslâm Düşüncesi Sempozyumuna” tebliğ olarak sunulmuştur.

1. Prof. Dr. Necati ÖNER, Millî Zihniyet ve Millî Birlik, Ank. 1986, S.20.
2. Prof. Dr. Mehmet AYDIN, Din Felsefesi, İzmir, 1987, S.5.
3. Muhammet İkbâl, İslâm’da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu, çev. Dr. Ahmet ASRAR, İst. 1984, s.18.
4. Kur’an 5/Maide 3.
5. Fahreddin er-Râzî, Tefsir-i Kebir, Çev. Prof. Dr. Suat YILDIRIM, Doç. Dr. Lütfullah CEBECİ, Doç. Dr. Sadık KILIÇ, Öğretim Görevlisi C. Sadık DOĞRU, cilt 8, Ankara 1990, S.466.

kabul ettikleri ile duyu ve zihin verileri arasında ne bir çelişme ne de bir tamamlanma vardır. O, bu verilerden tamamen müstakil olarak işler.”⁶ Zihin verilerinden olup dinle çatışmayan felsefenin tanınmalarına gelince:

Genel olarak felsefenin ne olduğunu, felsefe lügatleri bize şöyle tanıtır: “Felsefe, aklî bilgi, kelimenin en geniş manası ile ilimdir. İster bilgi sınıfını (ordre), isterse tüm insan bilgisini az sayıdaki yönetici ilkelere indirgemeye yönelen ve genelliğin yüksek bir derecesini sunan düşünce veya çalışmaların tümü, felsefeyi meydana getirir. Nesnelere ayrı ve tabiatın zıttı sayılması yönüyle, zihinle (esprit) ilgili çalışmaların tümüne felsefe denir. Olaylara (choses) yüksekte bakmaktan, bireysel yararların üstüne yükselmekten ve dolayısı ile hayatın arızalarına sükûnetle katlanmaktan ibaret olan manevî (morale) bir duruma da felsefe denir”⁷

Platon’a (M.Ö. 427-347) göre “felsefe, doğruya varmak, var olanı bilmek için düşüncenin yöntemli bir çalışmasıdır.”⁸

Aristoteles’e (M.Ö. 384-322) göre felsefe, hakikatın bilgisidir.⁹ Yine Aristoteles felsefenin, var olanın ilk temellerini ve ilkelerini araştıran bir bilim olduğunu söyler.

Charles Bourdel’e göre “felsefe yahut hikmet en umumi, binaenaleyh insan aklını en fazla ilgilendiren ilmî meselelerin tetkikidir”¹⁰

Bu tanımlara istinaden felsefe için şöyle bir ifade kullanabileceğimizi zannediyorum. Felsefe, varlık, bilgi, ve değer alanlarında rasyonel, objektif, şumullü ve tutarlı bir şekilde düşünmektedir.

Verilen bu tanımlar ışığında düşündüğümüz zaman felsefenin, hayatın her alanında kullanıldığı ortaya çıkıyor. Felsefenin uğraştığı problemlerin bazılarını Takiyettin Mengüşoğlu (1905-1984)’nın deyişi ile şöyle belirtebiliriz: “Bilgi nedir? Onun niteliği ve ilgilendiği kaynak nedir? Bilimlerin ortak noktaları var mıdır, yok mudur?”¹¹ Doğa, varlık bütünü olarak nedir? Organik ve anorganik alanlar arasında nasıl bir ilişki bulunur?¹² Sanat nasıl bir varlık niteliğine sahiptir? Sanat eserleri ile hayat ve insan arasında nasıl bir ilişki vardır? Dilin varlık niteliği, dilin varlık dünyası ile bağı; insanın varlık-yapısı, kendisinin ne olduğu, onun kosmosta-

6. Hilmi Ziya ÜLKEN, Fesfeye Giriş, C. II, Ankara 1958, s.229.

7. André Lalande, Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie, Paris, 1980, S.774-776.

8. Prof. Dr. Bedia AKARSU, Felsefe Terimleri Sözlüğü, Ank. 1979, S.78.

9. Aristoteles, Metafizik, Çev. Doç. Dr. Ahmet ARSLAN, C.I, İzmir, 1985, S.150.

10. Charles Bourdel, İlim ve Felsefe, Çev. Mehmet Ali AYNİ, İst. 1339, S.C.

11. Takiyettin MENGÜÇÖĞLU, Fesfeye Giriş, İst. 1983, S.19, 20.

12. A.g.e., S. 21.

ki yeri, onun varlık koşulları ve başka canlı varlıklarla olan bağı gibi problemler¹³; gerek olup-biten, gerekse olması gereken eylemlerle bunları yöneten ilkeleri, bu ilkelerin varlık nitelikleriyle olan bağlantısına; devletin varolan kurum olarak nasıl olması gerekir ve onun sorumluluğu nedir? Hak ve adaletin gerçekleşmesini sağlamak için ortaya konulan yasaların hak ve adalet gibi ilkelerle, bunların öteki ahlak değerleri ile nasıl bağlantısı vardır? Yasaların belirlediği özgürlükle ahlâkî özgürlük, insanın otONOMİSİ arasında nasıl bir bağ vardır ve benzeri problemlerle; din bilimleri, ümit ve inanmanın insan için ne anlam taşıdığı, insanla transcendantal varlık arasındaki bağı nasıl bir bağ olduğu; acaba transcendantal varlıkla insan¹⁴ arasındaki bağ, Pascal'ın deyişi ile bir (ordre du coeur) olamaz mı? Ölüm nedir? İnsan hayatının bir anlamı var mıdır, yok mudur? Ruh ile beden arasında nasıl bir ilişki vardır? İnsan ot gibi biter ve ot gibi yiter mi? Yoksa onun sürüp giden hatta ölümden sonra da sürüp giden bir hayatı var mıdır? Kosmos sonlu mudur, yoksa sonsuz mudur? Kosmosun bir başlangıcı, bir kaynağı var mıdır? Dil nedir? Dil insanla birlikte mi doğmuştur? Neden bir değil de birçok diller vardır? Bilginin, canlının, devletin, hak ve adaletin kaynağı nedir? İşte bütün bu ve bunlara benzeyen problemlerle felsefe uğraşır.”¹⁵

Tanım ve kullanım alanlarını böylece belirtmeye çalıştığımız “felsefe”nin “din” ile özdeşliği sözkonusu olabilir mi? Veya mahiyet itibarı ile bir benzerliği var mıdır? Hemen belirtelim ki her iki soru için de cevabımız elbette olumsuz olacaktır. Çünkü felsefe tecrübe ve akla, din ise tamamıyla vahye ve imana dayanır¹⁶. Dinde bir tapınma, kulluk sözkonusudur, felsefede ise böyle birşey olmaz.

Din felsefeden ve ahlaktan daha eskidir¹⁷. Dolayısı ile Emile Boutroux'ya göre “felsefe bazı yönleri ile, bizzat dinden doğmuştur”¹⁸. Bu durumu, Bergson (1859-1941) şu görüşü ile bir bakıma destekler gibi görünüyor: “Geçmişte bulunduğu gibi bugün de ilimsiz, sanatsız, felsefesiz toplumlar olacaktır. Fakat dinsiz bir toplum asla”¹⁹. Ayrıca “din var olmak için felsefeye muhtaç değildir. Fakat Hegel (1770-1831)'in dediği gibi felsefe ruhu, bilgi ile; dinî doğruyu, zeka ile uzlaştırmak için kendini dine vermeye mecburdur.”²⁰

13. A.g.e., S.23.

14. A.g.e., S.24, 25.

15. A.g.e., S. 26.

16. İsmail Fennî, Lügatçe-i Felsefe, İst. 1341, S.514.

17. Henry Dumery, Phénoménologie et Religion, Paris, 1962, S.77; Geddes Macgregor, Ahlâk ve Dinin Sınırları, Paris, 1952, S.29.

18. Emile Boutroux, Çağdaş Felsefe İlim ve Din, Çev. Yard. Doç. Dr. Hasan KATIPOĞLU, İst. 1988, S.2.

19. Henry Bergson, Les Deux Sources de La Morale et de la Religion, Paris, 1948, P.105.

20. Francis Kaplan et Jean-Louis Vieillard-Baron, Introduction à la Philosophie de La Religion, Cerf, 1989, P.16.

Hilmi Ziya Ülken'in ifadesiyle "Allah, alem ve insan felsefî düşünce-
nin üç esaslı konusunu meydana getirir. Bu üç temelden birinin ortadan
kalkması bütün varlık mertebelerini sarsabilir."²¹

Din, daima düşünmeyi dolayısıyla bir bakıma felsefeyi emretmekte-
dir. Cenab-ı Allah Kur'an'da, "Allh hikmeti dilediğine verir. Kime de
hikmet verilmişse muhakkak o birçok hayra erdirilmiş olur. Bundan mu-
hakkak ki akıl sahibi olanlardan başkası ibret almaz."²² "Ey basiret sahip-
leri! İyice düşünüp değerlendiriniz."²³ "İnsanları Rabbinin yoluna hikmet
ile ve güzel sözlerle davet et. Onlarla en güzel şekilde mücadele yap.
Çünkü kimin yoldan saptığını herkesten daha iyi bilen, kimin doğru yolda
olduğunu da herkesten çok iyi bilen muhakkak senin Rabbindir."²⁴ "Allah
ona kitabı, hikmeti, tevrati ve incili öğretecek,"²⁵ şeklinde buyuruyor.
Bunlar gibi ilim ve düşünmeyi teşvikle ilgili ayetlerin sayısı 750'yi aş-
maktadır. Ayrıca Kur'an'da "akıl" ve türevlerini 49, tefekkür 18, tedebbür
4, kalp sahipleri 16, kalp 132 ayette geçmektedir.

Allah'ın Resülü ise düşünceyle ilgili olarak şunları söylüyor: "Hik-
met, mü'minin kaybolmuş malıdır. Nerede bulursa onu almağa o, herkes-
ten daha layıktır."²⁶ "Bir saat düşünmek bir yıl ibadet etmekten -diğer bir
lafızda- 60 yıl ibadet etmekten hayırlıdır."²⁷ "Hikmet şerefli bir insanın
şerefine büyük pay ilâve eder, (o kadar ki) köleleri de padişahların sevi-
yesine çıkıncaya kadar yükseltir."²⁸

Dinin ortaya koyduğu bu esaslar karşısında inananların düşünce ve
hikmet sahaları ile de uğraşmak mecburiyeti kendiliğinden ortaya çıkıyor.
Zaten yukarıda belirtilmeye çalışılan felsefe alanlarını düşündüğümüz
zaman, bu sahayı reddetmek, insan hayatını, medeniyeti reddetmek kadar
abes olacaktır. Elmalılı (1878-1942)'ya göre, muhtelif fenlerin içtimâî
kıymetini verecek şey felsefî içtihadıdır. Felsefî içtihadın dinî içtihad ile
mutlak tesanüdü de umûmî hayatın intizam ve ahengini temin eder. Asıl
içtimâî nefis ise bu ahenk ile payidar olur²⁹.

21. Hilmi Ziya ÜLKEN, a.g.e., S. 234.

22. Kur'an, 2/Bakara, 269.

23. Kur'an, 59/Haşr, 2.

24. Kur'an, 16/Nahl, 125.

25. Kur'an, 3/Alî İmran, 48.

26. Taç Tercümesi, C.I, İstanbul, tarihsiz, S.46.

27. Aclûnî, Kesfû'l-Hafa ve Müzîlû'l-İlbas, Ammâ İstehera Mine'l-Ehâdîs Alâ Elsinetinnas, C.I, Beyrut, 1351, S.310.

28. Gazâlî, İhyâ-i Ulûm-id-dîn, Çev. Ali Arslan, C.I, İst. 1971, S.83.

29. Paul Janet, Gabriel Séaaille, Metalib ve Mezahip, Çev. Elmalılı M. Hamdi YAZIR, İst. 1978, S. XXXIV.

Çok zaman olur ki ciddî ve saf avvâmın bazı hadiselerden hissettikleri neticeleri münevver sayılan havas, ruhlarındaki nifak vesvesesinden dolayı hissedemezler. Bu yüzden, havasın dine hakiki bir aşkla sarılması lazım gelir ki bu aşk ve sarılma sayesinde, havas arasındaki zıttiyetler çekici anlaşmalara dönüşsün ve saadeti devam edebilsin. Bu ise ilim ve fenler ile felsefe ile dinin karşılıklı emniyeti sayesinde husule gelir³⁰. (...) Eğer son Avrupa feylezoflarının mensup oldukları milletlerin dini İslâm olsa imiş bugün garb felsefesi büsbütün başka bir haakikat rengi ile ortaya çıkabilecekti. Bugün müslümanlara düşen en büyük vazifelerden biri de bu noktayı tamamlayabilmektir.”³¹

Görüldüğü gibi Elmalılı da felsefenin önemini vurguluyor ve son Avrupa filozofları gibi yetişmiş Müslüman felsefeci istiyor. Gerçekten de günümüz insanlığının huzur ve sükunu gerçek vahyi esas alan bir felsefe ile ancak sağlanabilecek gibi görünüyor. Protagoras (482-411)'in, insanı her şeyin ölçüsü kabul etmesi toplumun sükûn ve selâmetini sağlayamadı. Ölçüyü sağlam tutmak gerekirse Platon (427-437)) gibi, “her şeyin ölçüsü insan değil daha çok Tanrıdır”³² demek uygun düşer gibi görünüyor. Çünkü “aile, soy, kabile ve ulusun oluşturduğu doğal birlik, ortak din sayesinde kesinlikle güçlenir. (...) Din çok çeşitli biçimlerde devleti, hukuku; fiiliyet, şekil ve muhteva bakımından etkiler ve yönlendirir”³³

Durum böyle olunca din-felsefe etkileşimini iyice anlamak ve biri adına diğerini reddetmemek gerekir. İnsan varlığı sözkonusu olduğu zaman bu varlığın bütün halinde düşünülmesi gerekir. “Bilim, din ve felsefe üç farklı alanı teşkil ederler. İnsan içinde yaşadığı toplumla birlikte var olan bu yönleri uyumlu hale getirmenin bir yolunu bulmak zorundadır. Aksi takdirde kişiliği parçalanacaktır. (...) Platon, Aristoteles, Farabi (872-950), İbn Sina (980-1037), Gazâlî (1058-1111), İbn Rüşd (1126-1198), Descartes (1596-1650), Kant (1724-1801) v.s. gibi filozofların büyüklüğü, bu üç disiplinden her birinin, hem bilgi hem eylem alanında ait olduğu sınırlara yetiştirilmesinde yatar”³⁴

Felsefeyle uğraşanların %90 gibi büyük bir çoğunlunun dinî eğitimi almış kimselerden oluşması dinin, düşünceye verdiği değerden kaynaklandığını vurgular gibi görünüyor. Dine muhalif filozofların, çoğunlukla kendine göre bir din kurması çabası göstermeleri, ayrıca bazı ateist filo-

30. A.g.e., S.XXXV.

31. A.g.e., S.XXXVII.

32. Platon, Yasalar, Çev. Candan ŞENTUNA-Saffet BABÜR, C.I, İst. 1988, S.168.

33. Jachim Wach, Din sosyolojisine Giriş, Çev. Battal İNANDI, Ankara, 1987, SS. 20, 21.

34. Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ, İbn Rüşd'e Göre Din-Felsefe İlişkisi, Felsefe Dün-yası, sayı 11, Ankara 1994, S.13.

zofların teizme geçişleri felsefenin, dine geçmeyi sağlayabildiğini gösterir. Bir Augustinus (354-430)'u bir René Guénon (1886-1951), bir Roger Graudy (1913-?) yi düşündüğümüz zaman, felsefede ilerlemenin gerçek bir dine ulaştırma ihtimalini artırdığını görüyoruz. Hatta her ateist filozof, Tanrı'yı reddetse de, kendini tanrılaştırması bakımından, Tanrısız olunamayacağına açık bir delil gibi görünüyor.

Akıl kullanılmadan vahyin gerekleri takdir edilemez. Bu bakımdan din ile akıl birbiri ile çelişik değildirler. Çünkü "din" Allah'ın vaz' ettiği bir sistem, "akıl" ise Allah'ın insanlara, bu sistemi anlamak için lutfettiği yetilerden biridir. Bununla dinin teklifleri araştırılır ve anlaşılır. Aklı olmayana zaten din kendi teklifini iletmez. Bununla beraber akıl kendi güç ve kuvvetinin sınırlarını da bilmelidir. Ali Tusî (?-1482)'nin belirttiği gibi "görme yetisi görülebilecek bütün şeyleri göremez; işitme yetisi işitilebilecek her şeyi işitemez; cazibe yetisi her istediğini çekemez; uzaklaştırma yetisi sahibinin istemediği şeylerin hepsini kendisinden uzaklaştırılmaz. İnsanın diğer yetileri de böyledir.

Anlama yetisi -bununla insan aklını kasdediyorum- insan yetilerinin en eksiksizi ve güçlüsü ise de her şeyin hakikatını ve durumunu idrak etmekten uzaktır. Herhangi bir şüpheye yer kalmayacak şekilde Tanrısal konuları kesin bir şekilde anlayamaz. Durum böyleyken filozoflar akılla tek başına ilahiyat meselelerini çözdüklerini nasıl iddia edebilirler³⁵. (...) Bu konuların bazıları hakkında akıl, delil getirmek için serbest ise de çoğu konularda yalnız başına doğruyu bulamaz. Ancak Yüce Tanrı'nın açık ayetleri, ve Peygamberin getirdiği mucizelerle desteklenen akıl doğruyu bulabilir. Sağlam tutunmak budur, sarılmak için akıllının bunu tercih etmesi daha iyi olur.

Filozoflar matematik, geometri ve mantık gibi konularda ilerlemişler, birçok şeyi açıklamışlar, açıklayıcı sistemler ortaya koymuşlardır. Fakat sahiboldukları bu büyük nimete şükretmeyerek bu başarıların kendilerinden kaynaklandığını düşünmüşler ve kendi görüşlerini beğenir olmuşlardır, bu da onları akıllı kimselerin aşmaması gereken sınırları aşmaya götürmüştür.³⁷

Ali Tusî ve Kant'tın kiritisizminden daha önce, aklın bir ölçü ve sınır içinde işgörebildiğini Gazâlî ele almıştır. Bilindiği gibi Gazâlî, her organ ve yetinin belli bir güç ve belli bir alanda geçerli olduğunu savunmuştur. O, burun ve kulaktan **görmeyi**; gözden de **tatmayı** nasıl bekleyemiyorsak, akıldan da her şeyi bilmesini, her şeyi çözmesini beklemememiz gerektiğini haklı olarak ortaya koymuştur.³⁸

35. Alâeddin Ali Tûsî, Tehâfütü'l-Felâsife, Çev.Dr. Recep DURAN, Ankara, 1990, S.8.

36. A.g.e., S.9.

37. A.g.e., S.10.

38. Doç. Dr. Murtaza KORLAELÇİ, Gazâlî'ye Göre Felsefe ve Bilgi Nazariyesi, (El-Gazâlî, Kayseri, 1990 içinde) S.151.

Elmalılı da bu hususta şunları söylüyor: "Aklın tecrübeden doğan keşifler karşısında vaziyeti ne ise dinî keşifler karşısında da vaziyeti odur. Alemde hiçbir tecrübe aklen muhal olanı isbat etmediği gibi dinî keşifler de aklen muhal olanların arasına giremez. Hasılı, aklın idrakteki kusuru, mümkün olmayanlar sahasında değil, mümkün olanlar sahasındadır."³⁹ "Müslümanların akli feda etme pahasına ilhamı vurgulamaları inanç bozukluğuna kapı aralamıştır. (...) Aynı şekilde ilhama dayalı iman feda etme pahasına akıl konusunda aşırı titizlik, onu maddecilik, yararcılık, makinalaşmak ve amaçsızlık derekesine indirerek akli ifsat etmektir."⁴⁰

Elmalılı'nın diğer bir görüşüne göre ise Garb akli bütün cereyanları ve seyri ile bizim dinimiz olan Allah'ın Birliği ilkesine doğru koşmuştur. Bu nedenle Descartes'le başlayan modern çağ felsefesi ile Müslümanların tanışması sağlanmalıdır. Ona göre "Descartes'le başlayan son asır felsefesi ile tanışmamız sağlanabilirse, felsefenin İslâmdan maada bütün dinlere haram olacağını bil fiil isbat etmek mümkün olacaktır."⁴¹

Elmalılı'nın bu görüşüne benzer bir ifadeyi, asırlar önce Kindî (796-866) şöyle dile getiriyor: "Vahy ile felsefî bilginin amacı aynıdır; ikisi de insanın yetkinliğini ve mutluluğunu esas almıştır. Bunun da ötesinde Allah'ın varlığı ve birliği gibi problemler, hatta tüm yararlı olanlara yönelme ve zararlılardan sakınma gibi hususlar felsefenin temel meselesidir. Öte yandan Peygamberin Allah'tan getirdiği bilgiler de tümüyle bu tür bilgilerdir. O halde gerçeğe sahibolanlar katında çok değerli olan bu ganimete (felsefeye) biz de sahibolmalıyız."⁴² Kindî bu fikirlerine açıklık getirerek felsefî bilginin hiçbir zaman vahiy bilgisi kadar insanı tatmin edemeyeceğini de söylüyor.

İbn Haldun (1332-1406) ise felsefeyle uğraşanlar için şöyle diyor: "Onu tetkik etmek isteyen bir kimse şer'î ahkâmla dolu, tefsir ve fıkha vakıf olduktan sonra tetkik etmelidir. İslâmî ilimlerden habersiz olan bir kimse bunun üzerine düşmemelidir."⁴³

Taşköprülüzâde (1495-1561)'ye göre de felsefe (hikmet) ile şer'î ilimler arasında ihtilaf yoktur. O bu husustaki görüşlerini şöyle dile getiriyor: "Zanneyleme ki ulûm-ı hikemiye muhalif-i ulûm-ı şer'iyye ola, değil. Bilâ hilaf ancak birkaç mesâil-i yesirededir, kesirede değildir. Bazı mesâil gerçi zahiren muhaliftir. Lakin tahkik olunursa her veçhile muvafık, her

39. Paul Janet, Gabriel Séaille a.g.e., S.XLIII.

40. Prof. Dr. İsmail FARUKİ, Bilginin İslâmîleştirilmesi, Çev. Fehmi KORU, İstanbul, 1985.

41. Paul Janet, Gabriel Séaille, a.g.e., S.LII.

42. Kirdî, Felsefî Risaleler, Çev. Prof. Dr. Mahmut KAYA, İst. 1994, S.XXVIII.

43. İbn Haldun, Mukaddime, Çev. Süleyman ULUDAĞ, C.II, İst. 1983, S. 1255.

biri diğeri ile müsafih (el sıkışmış) ve muanıktır (birbirinin boyunun sarılmışlardır)"⁴⁴

Felsefe ile uğraşmanın helâl olduğunu belirten Taşköprülüzade bu ilimlerle uğraşmayı da bir şarta bağlayarak şöyle diyor: "İlim ismi takılan her şey öğülen ilimlerden değildir. Bil ki ulûmdan her nesne ki şeriate muhalif ola elbette ki mezumdur. lakin şol kimse ki kalbinde şeriat kaidelerini tam derinliği ile bile, ve kalbi Nebi-i Kerimin azameti ile dolu olup hıfz-ı kitap ve sünnet ve zapt-ı furu-i ahkâm-ı şeriat ile akîde ve dinini takviye eyleye ona, felsefe ilmüne nazar etmek helâldir."⁴⁵

Felsefenin şeriate muhalif olmadığı, hatta bazı müslüman düşünürlerle göre felsefeyle uğraşmanın vacib olduğu ortaya atılmıştır. Bu görüşü savunan İbn Rüşd şöyle diyor: "Doğrusu bu sözden maksadımız şer'î bakış açısı ile felsefeye ve mantık ilimlerine bakmanın şeriatıta mübah mı, yoksa yasaklanmış mı, yoksa emredilmiş mi olduğunu araştırmaktır. Emredilmiş ise mendup olarak mı, vacib olarak mı emredilmiştir."⁴⁶ İbn Rüşd, Haşr 3, A'raf 184, ve Gaşiye 17. ayetlerinden hareketle felsefenin vacib olduğu hükmünü çıkarıyor.⁴⁷

Kâtip Çelebi (1609-1657) ise felsefeyi reddedenlerin Allah'ın bazı ayetlerinde geçen, düşünme manasındaki "nazara" kelimesini, öküz gibi göğe bakmak zannettiklerini ifade ediyor. O, Fatih Sultan Mehmet Han'ın, Semaniye Medreselerini yaptıınca **Haşiye-i Tecrit** ve **Serh-i Mevakıf** derslerinin öğrenimini vakfiyesine şart olarak kaydettiğini belirtiyor. Daha sonra gelen bazı müftülerin bu dersler felsefiyattır diyerek tedrisattan kaldırdıklarını ifade eden Katip Çelebi bu durumu şöyle dile getiriyor ve diyor ki "felsefe ve hikmet ilimleri, İslâmın fethinden sonra, Osmanlı Devletinin orta devrelerine kadar Anadolu'da da faydalı oldu. Bu asırlarda kişinin şerefi, aklî ve naklî ilimlerde elde ettiği bilgiler ve bu sahadaki tahsilinin miktarı ile orantılı idi. Bu asırda hikmet ve şeriatı birleştiren allâme Şemseddin Fenari, Fazıl Kadızâde Rumî, allâme Hocazade, allâme Ali Kuşçu, Fazıl İbn Müeyyed, Mirim Çelebi, Allâme İbn Kemal ve Fazıl Kınalızâde gibi derin alimler vardı. Kınalızade bunların sonuncusudur. Gerileme devri başlayınca bazı müftülerin, felsefeyi tedrisattan kaldırıp onun yerine **Hidayet** ve **Ekmel** derslerini koymaları sebebi ile ilim rüzgarı durdu ve ilimler bütünüyle yok oldu."⁴⁹

44. Taşköprülüzâde, Mevzuât'ul-Ulûm, Çev. Kemaleddin Mahmud Efendi, C.I, İstanbul, 1311, S.345-346.

45. A.g.e., S.58.

46. İbn Rüşd, Faslûl-Mekâl, Çev.Doç. Dr. Bekir KARLİGA, İst. 1992, S.63.

47. A.g.e., S.64, 65.

48. Kur'an, 7/Araf, 185.

49. Kâtip Çelebi, Keşf-üz-Zunûn an Esmâil-Kütüb ve'l-Fünûn, C.I, İstanbul, 1971, S.680.

Buraya kadar sunmaya çalıştığımız bilgilerden de açık olarak anlaşılacağı gibi "din", bir bakıma felsefeyi emrediyor, "felsefe" de dinin zorunlu olarak varolması gerektiğini vurguluyor. Emile Boutroux (1845-1921)'nin da belirttiği gibi, "din güçten önce fiili ortaya koyarak aklın tereddüt ve şüphelerine son veriyor. Böylece akıl olgunluğunu dinde buluyor."⁵⁰ "Akıl, tabiatla Tanrı, ibilmle varlık arasında bira raç oluyor. (...) Akıl dünyada mevcut olan düzeni meydana çıkarıyor ve üstün telkinlere göre, insan dünyasında saf tabî düzenden daha iyi bir düzeni açığa çıkarmaya çalışıyor."⁵¹

Din ile hemen hiçbir benzerliğe sahibolmayan, aklın bir ürünü olan felsefeyi dinden uzaklaştırmak değil, onu gerçek vahyin emrine vermek gerekir gibi görünüyor. Günümüz insanlığının problemleri ancak bu şekilde çözülebilecek gibi bir durum arz ediyor.

Felsefenin tedrisattan kalkmasıyla, şer'î ilimlerin de dumura uğradığı, Kâtip Çelebi tarafından açık bir şekilde belirtilmektedir. Bilindiği gibi, Osmanlı Medreselerinde Tefsir, Hadis, Kelâm, İslâm Hukuku v.b. derslerin tedrisattan kaldırılması tarihen vuku bulmamıştır. Fakat felsefenin tedrisattan kaldırılması ile ilmin canlılığını yitirdiği reddedilmez bir gerçek gibi görünüyor. Durum böyle olunca felsefeyi hafife almak değil, bilhassa ciddiyetle üzerinde durmak gerekir gibi görünüyor. En seçkin zekaları bu alana yönlendirerek, bu sahayı layıkı veçhile değerlendirmek— gerek ülkemiz, gerekse İslâm âlemi için yapılacak en önemli hizmetlerden biri olacaktır.

50. Emile BOUTROUX, La Nature et L'Esprit, Paris, 1926, P.208.

51. A.g.e., S.209.